

**YURTIÇİ GEZİLERİNİN ÖNEMİ VE BİLİNMEYEN BİR GEZİ
ÇEŞME-ILICA ZİYARETİ**

**“The Importance of Atatürk’s Homeland Travels and An Unknown Travel
Çeşme-Ilica Visit”**

*Latif DAŞDEMİR**

ÖZET

Türk milletinin vermiş olduğu bağımsızlık savaşının başarıya ulaşmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin çağdaş medenî devletler seviyesine çıkarması için yapılan inkılâp hareketleri sürecinde Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Yurtiçi Gezileri’nin önemli bir yeri vardır. Çünkü Gazi Paşa; genç Cumhuriyet’in medenî devletlerarasında hak ettiği yerini alabilmesi için, çeşitli alanlarda devrimlerin yapılması gerektiği inancını düşünce alanından icraat alanına başarıyla taşımıştır. Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri hem yeni inkılâpların gerekliliğinin anlaşılması hem de yapılan inkılâpların halk tarafın nasıl karşılandığının göstergesi olması bakımından önemlidir. Belki de bu gezilerden birisi olarak adlandırılması mümkün olmayan fakat 1937 yılında Atatürk’ün Çeşme-Ilıca’ya yapmış olduğu bir ziyareti kronolojik yayınlarda yer almamıştır.

Bu yazı, dönemin kaynaklarında zikredilen gezilerin önemini ortaya koymanın yanı sıra, bilinmeyen gezilerden birisinin varlığına dikkat çekerek -halk arasında söylene gelen ve doğruluğu kabul edilebilir olan- Atatürk’ün az bilinen yönlerinin de vakit geçirilmeden yeni kuşaklara aktarılmasında tarihe tanıklık edebilecek sözlü kaynakların değerlendirilmesi gerçeğini ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Gezi, Ziyaret, İnkılâp, Medenî, Cumhuriyet

* Okutman., Ege Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Bölüm Başkanlığı, İZMİR.

ABSTRACT

It is of great importance that Gazi Mustafa Kemal Pasha visited many of the homeland cities during his revolutionary movement made so as to promote the Turkish Republic State to the same rank as the modern and civilized countries just after the triumph acquired through the great efforts of the Turkish nation for their independence. The reason for this is that Gazi Pasha was able to accomplish to put into practice his belief that various kinds of revolution in various areas were required for the young Republic to get the rank it deserved among other civilized countries, which had been considered as simply a thought initially. These visits suggest importance in terms of both covering the why of the new revolutions' being inevitable and lenousing how the Turkish nation to react or welcome them. The Çeşmeliça visit of Atatürk may not have been considered as the one among other visits and this visit realized in 1937 did not take place in the chronological issues.

Besides clarifying the vitality of the visits pronounced in the resorces during that period, by attracting the attentions to one of Atatürk's unknown—the one having been publicly alleged and accepted as true—this study aims at highlighting the necessity of putting the oral nesources to use, who are to witness history, in letting other hardly known aspects of Atatürk be known by the new generation immediately.

Key Words: Atatürk, Travel, Visit, Revolution, Civilized, Republic.

Giriş

Kökleri insanlık tarihi kadar eskilere dayanan Türk Milleti, tarihî süreç içinde birbirinin devamı olarak bilinen devletler kurarak tarihin seyrine etki etmiş bir millettir. Bu millet için bağımsız yaşamın bir gereği olarak algılanan devlet, “*ebed-müddet*”tir. Bu bakımdan Hun, Göktürk, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin tarihî süreç içinde yer almaları tesadüf değildir. Diğer bir söyleyişle bu devletler, tıpkı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin doğuşunda olduğu gibi büyük tarihî olayların doğal ve zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Tarihinin derinlerine inildikçe, Türk Milleti'nin en zor anlarda bile başsız ve devletsiz kalmadığı, kendi kendini idare etme gücüne ve yeteneğine sahip olduğu görülür. Nitekim XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin çökmesi sonucu en zor dönemlerinden birini yaşayan Türk

Milleti, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tarih sahnesine çıkması ve Türk Milleti'ni çaresizlik ve tükenmişlikten kurtarması ile son bulmuştur. Gazi Paşa, bu durumu çeşitli vesilelerle yapmış olduğu konuşmalarında: "... Ne vakit başladığı bilinmeyen zamanlardan beri bağımsızlığın şerefi ile yaşayan milletimiz, en feci bir çökmeyle nihayet buluyor gibi görünmüşken, esaret kaydına karşı evladını ayaklanmaya davet eden ecdat sesi, kalplerimiz içinde yükseldi ve bizi son kurtuluş mücadelesine davet etti."¹ ... "... Ben, 1919 Mayıs'ında Samsun'a çıktığım gün, elimde hiç bir kuvvet yoktu. Yalnız Büyük Türk Milleti'nin asaletinden doğan ve benim vicdanımı dolduran yüksek ve manevî bir kuvvet vardı. İşte ben bu ulusal kuvvete, bu Türk Milleti'ne güvenerek işe başladım. Ben, Türk ufuklarından bir gün mutlaka bir güneş doğacağına, bunun hararet ve kuvvetinin bizi ısıtacağına, bundan bize bir güç çıkacağına o kadar emindim ki, bunu adeta gözlerimle görüyordum."² sözleriyle dile getirmiştir.

Bilindiği üzere XX. Yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin çökmesi ile birlikte dünyada yeni bir tarihî süreç başlamıştı. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan şartlar ne kadar ağır olursa olsun Türk Milleti, hukukî ve siyasî kimliğini muhafaza ederek yaşamını sürdürmek, bağımsız bir devlet olarak devam etme mecburiyetinde idi. Ayrıca, "Büyük devletler büyük milletler tarafından kurulur. Büyük adamları da büyük milletler yetiştirir..." düsturundan hareket edecek olursak mevcut tarihî şartlar Türk Milleti için, Gazi Mustafa Kemal Paşa gibi üstün özelliklere sahip bir lideri de zaten hazırlamıştı. Dolayısıyla, Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklâl Mücadelesi için tarih sahnesine çıkışı ve Türk Milletinin yazgısını değiştirmesi de bir rastlantı değildi. Nitekim 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a ayak basar basmaz Türk Milleti'nin kurtuluş reçetesi olarak uygulanması gereken millî politikayı: "... Osmanlı Devletinin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmıştı. Osmanlı memleketleri tamamen parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son mesele bunun taksimini sağlamaya çalışmaktan ibaretti... O hâlde ciddî ve gerçek karar ne olabilirdi? Efendiler, bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî hâkimiyete dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!..."³ şeklinde ifade etmesi, bu kararın gerçekleştirilmesinin tek dayanağı olarak Türk Milleti'ni görmüş olmasıdır. Biliyordu ki Türk Milleti, yurduna ve

¹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1997, s. 183.

² Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1984, s.1.

³ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk I, 1000 Temel Eser, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 16-17.

istiklâline saldıranlar kim olursa olsun, milletçe silâha sarılıp onlarla çarpışmıştır. Bu bakımdan tek dayanak olarak milleti gören Atatürk; bir süre millî esaslara dayalı yeni bir Türk Devleti kurma fikrini “*millî bir sır*” gibi saklamıştır. Bu millî sırrı gerçekleştirmek arzusunda olan Gazi Mustafa Kemal Paşa, olaylardan ve olayların akışından yararlanmak suretiyle milletin duygu ve düşüncelerini hazırlayarak ve basamak basamak hedefine ulaşmıştır. Yani, çetin bir mücadelenin ardından hedefine ulaşan Atatürk, bir taraftan işgale ve işgalcilere karşı Anadolu’nun değişik yerlerinde parıldayan “*Çoban ateşleri*”ni birleştirirken, diğer taraftan da yeri ve zamanı geldikçe Türk insanını yeni düşünceler ve kurumlar ile tanıştırmıştır.

Böylece 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara’nın yeni Türk devletinin başkenti olması ile başlayan siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda gerçekleştirilen devrim hareketleriyle son yüzyıllarda bütün kurumlarıyla çağın gerisinde kalmış olan Osmanlı düzeni yerine yepyeni bir sistem oturtulmaya çalışılmıştır. “*Millî Rönesans*” olarak da adlandırabileceğimiz bu düzenlemeler ile Türk Milletine yeni bir yön ve şekil verilmek suretiyle çağdaşlaşmayı gerçekleştirme temel fikir olmuştur.

Atatürk ve beraberindekileri zahmetli ve yorucu yurt gezilerine iten neden de bu düşüncenin sonuçlarını yerinde görmek ve Türk Milleti ile bu coşkuyu paylaşma arzusudur.

I. Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri ve Önemi

Türk bağımsızlık savaşının başarıya ulaşmasından sonra kalıcı bir devlet olmanın şartlarını oluşturmak ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’ni çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak uğruna yapılan inkılâp hareketleri sürecinde Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Yurtiçi Gezileri’nin önemli bir yeri vardır. Çünkü Gazi Paşa; genç Cumhuriyet’in medenî devletlerarasında hak ettiği yeri alabilmesi için, çeşitli alanlarda devrimlerin yapılması gerektiği inancını taşımaktaydı.

İstiklâl Harbi’ni başarıyla sonuçlandırmanın kendine sağladığı avantajları da kullanarak, yeni devletin temellerini sağlam bir şekilde atmak isteyen Atatürk, devletin yönetim şeklinin de çağdaş, ileri bir düşünce sistemine sahip olmasını arzulamaktaydı. Onun için de, egemenliğin “*kayıtsız şartsız millete ait olduğu*” prensibine dayanan cumhuriyeti, Türk Milleti için ideal ve uygun bir yönetim şekli olarak görmekteydi.

Resim 1 Atatürk, Sivas'ta Bir Vatandaşın Derdini Dinliyor. (20 Kasım 1930).

Atatürk, *Yurtiçi Gezileri*'nde halkla yakın temas halinde olmaya özen göstermiş ve halka mesajlarını iletecek kurum ve kuruluşlara önem vermiştir. Atatürk'ün Gezileri dikkatlice incelendiğinde; belediye, okul gibi kurum ziyaretleri, halk ile aracısız görüşmeler, Türk Ocağı/Halkevi, Cumhuriyet Halk Fırkası Gençlik Kolları ve İdman Yurdu gibi sivil kuruluş ziyaretlerinin önemli bir yer tuttuğu görülecektir. Böylece Atatürk, resmi kurumlar dışında halkla daha içten, daha samimi görüşmeler yapmıştır. Kuşkusuz, geziler sırasında uğradığı kurumların sayılarını çoğaltmak mümkündür.

Devlet başkanı sıfatıyla herhangi bir yurtdışı geziye çıkmamış olan Atatürk, yurdun her karış toprağını sadece görüp geçmek için gezmemiştir. O, tıpkı büyük bir hekim gibi, iyileştirmekle kendini mükellef saydığı canlı varlığın yani Türk Milleti'nin nabzını, mizacını yoklamış, hastalığına teşhis koymuş ve tedavi yolları aramıştır. Teşhis etmiş olduğu meselelerin tamamını ya geziler sırasında vermiş olduğu direktiflerle çözümlenmiş ya da Ankara'ya döndüğünde hükümet veya meclis aracılığıyla çözüme kavuşturulmasını sağlamıştır. Hiç kuşkusuz, bu seyahatlerin en önemli faydalarından birisi de devrimler zincirine eklenen yeni halkaların Atatürk tarafından bizzat vatandaşa aktarılmış olmasıdır.

Resim 2 Atatürk, Tokat'ta Bir Köylü Vatandaşın Derdini Dinlerken (21 Kasım 1930).

Atatürk, Türk toplumunun “*çağdaş medeniyet*” seviyesine ulaşmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği yeniliklerin ardından yurt gezilerine çıkmıştır. Bu geziler sırasında uğradığı her yerde yapılan devrimler hakkında halka sorular yönelterek toplumun değişime bakış açısını ve tepkisini ölçmeğe çalışmıştır. Sorularına olumlu yanıtlar aldığı memnuniyetini tebessümle ifade eden Atatürk, olumsuz cevap aldığı veya karşılık alamadığı zamanlar; bir öğretmen edasıyla uzun uzun düşüncelerini anlatarak halkın bunları anlamasına özen göstermiş ve vatandaşları ikna etme yolunu tercih etmiştir. Halktan gelen herhangi bir şikâyet söz konusu olduğunda ise meselenin çözümü konusunda direktifler vererek idareciler ile halk arasındaki anlaşmazlıkların yerinde çözümünü sağlamış ve yapılan devrimlerin halk tarafından kabul edilip edilmediğini de kontrol etmiştir⁴.

⁴ Ulu Önder Gazi Paşa, halkın Harf Devrimi'ne karşı ilgilerini yakından görmek, bizzat öğretmek, denetlemek ve teşvikte bulunmak maksadıyla İstanbul ve çevresine 23 Ağustos 1928 tarihinde, Samsun ve çevresine de 15 Eylül 1928 tarihinde başlayan gezilere çıkmıştır. Bu geziler sırasında Sinop'ta yaşananlar o günü yaşayanların ifadeleriyle Atatürk'ün Sinop'a gelişlerinin 45. Cumhuriyetimizin 50. yıldönümü armağanı olarak yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Servet Yerli, *Harf Devrimi ve Sinop*, Sinop 1973.

Resim 3 Atatürk, Amasya Belediye Binası Önünde İhtiyar Bir Kadının Derdini Dinliyor. (22 Kasım 1930).

Atatürk, yurt gezilerinde ziyaret etmiş olduğu her yerde yapmış olduğu konuşma ve vermiş olduğu demeçlerle, bir lider olarak kendini sorumlu saydığı Türk milletini aydınlatma görevini yerine getirmiştir. Atatürk'ün bu tutumu ile halkın faaliyetlerini övücü sözlerle teşvik etmesi, yapılmakta olan yenileşme hareketlerine hız kazandırmıştır. Afyonkarahisar ziyaretlerinde dile getirdiği gibi her gittiği yerde, “birlikten kuvvet doğar”, “asıl kuvvet ve ilham kaynağımız siz Türk Milleti” ve “mücadelemiz bitmemiştir, esas uğraşımız bundan sonra başlayacaktır”⁵ söylemleriyle her şeyin yüce Türk Milleti ile beraber Türk Milleti'nin geleceği için yapılmış ve yapılacağı mesajını vermeye çalışmıştır. Bütün bu gayretlerinin anlamlı olabilmesi için de güvenerek birtakım görevler yüklediği bazı kişi ve kurumların, konumları dışında devrimin amaçlarına aykırı faaliyet göstermesine de izin vermemiştir. Örneğin; çok yakın arkadaşı olmasına rağmen, Samsun'da halkın kendisinden hoşnut olmamasından dolayı Kâzım Paşa'yı valilik görevinden alması ve Türk Ocakları'nı Cumhuriyet Halk Fırkası'na Halkevi adı altında bağlaması bu uygulamalardan ilk akla gelenlerdir.

Atatürk, 1930–1931 yılları arasında iki geniş kapsamlı ve önemli gezi gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki 17 Kasım 1930–6 Ocak 1931 tarihleri

⁵ Bu konu ile ilgili olarak, Atatürk'ün 23 Mart 1923 tarihinde Türk Ocağı Afyonkarahisar Şubesi'nde gençler ile yapmış olduğu sohbet için bkz. Latif Daşdemir, *Atatürk'ün Afyonkarahisar Ziyaretleri*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yay., Ankara 2002, ss. 64–70.

arasında düzenlenmiştir. Atatürk, bu süre zarfında Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne ve Bursa'ya giderek Ankara'ya dönmüştür⁶.

İkinci yurt gezisi ise 26 Ocak 1931–2 Mart 1931 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Atatürk, bu gezi kapsamında İzmir'den başlamak üzere Aydın, Nazilli, Denizli ve Balıkesir'e kadar Batı Anadolu bölgesinde bir dizi seyahat gerçekleştirmiştir⁷.

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde gerçekleştirdiği yurt gezileri özel bir anlam ve önem taşımaktadır. O'nun yurdu bir baştan bir başa kat ederek gerçekleştirmiş olduğu bu gezilerini, sadece "inceleme" veya "açılış" amaçlı geziler olarak değerlendirmekten öte farklı sonuçlar çıkartmak gerekmektedir. Bunlardan ilki Türk devriminin doğrudan halka anlatılarak uygulamaya konulması veya gerçekleştirilen devrimlerin sonuçlarının gözlemlenerek değerlendirilmesidir. O'nun Kastamonu gezisi ve "şapka inkılâbı" bu konuda güzel örneklerden birisidir⁸.

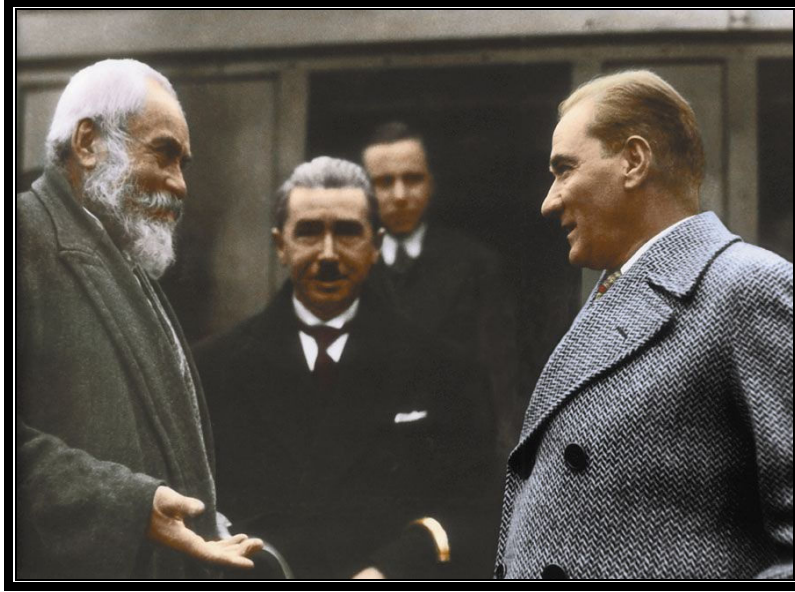
Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu yurt gezilerinin tesadüf ettiği "dönem" ve tarihler de oldukça anlamlıdır. Bilindiği gibi 1929 ekonomik krizi, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini göstermiş, bir takım olumsuzluklar yaşanmıştır. Bir taraftan ülke genelinde çekilen ekonomik sıkıntılar, diğer taraftan yeni rejime alışmakta zorluk çeken devrim karşıtlarının gizli-gizliye gerçekleştirdiği fitne-fesat ortamında halktan bazı kesimlerin kararsızlık içinde çabaladığı da bir gerçektir. İşte bu günlerde Atatürk'ün halkın nabzını tutması, olumsuzlukların üzerine gitmesi, bir zorunluluk hâlini almıştı. Bunun için denilebilir ki, söz konusu yurt gezileri, devrim hareketlerini baltalamaya yönelik kimi olayların yerinde gözlemlenmesi, etkilerinin değerlendirilmesi ve bizzat Atatürk'ün "duruma el koyması" anlamına gelmektedir. Zira, Fethi Okyar'ın başkanlığında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kısa süre sonra kendini fesh etmesi ve bu kapsamda gelişen olaylarla, 23 Aralık 1930'da meydana gelen "Kubilay Olayı" bu gezilerin anlam önemi ve gerekliliğini hatta zorunluluğunu ortaya koymaktadır⁹.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, İstanbul 1981.

⁷ H. Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, C. II, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bakınız, Mehmet Serhat Yılmaz, "Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka İnkılâbı", *Kastamonu Eğitim Dergisi Cilt:13/1*, Mart 2005, ss., 223-232.

⁹ Atatürk'ün Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılışından bir gün sonra 17 Kasım 1930'da başladığı ve 3 Mart 1931 tarihinde sona eren yirmi iliyi kapsayan üç buçuk aylık gezisi ile ilgili notlar A. Hamdi Başar tarafından ilk defa 1945 yılında "Atatürk'le Üç Ay" adıyla İstanbul'da yayınlanmıştır. Ayrıntılar için bakınız, A. Hamdi Başar, *a.g.e.*

Resim 4 Atatürk, Denizli’de Yaşlı Bir Vatandaşla Sohbet Ediyor. (4 Şubat 1931).

Yurt gezilerinin başka bir boyutu da devlet başkanı nezdinde devletin halkla bütünleşmesi ve devlet-birey ilişkisinin canlı tutulmaya çalışılmasıdır. Şurası da açıktır ki, bir devleti idare etme sorumluluğunu üzerine alan devlet adamlarının milleti ve memleketi tanımak, başarılı olmalarındaki ilk şartı oluşturmaktadır. Ayrıca hâkimiyetin “*kayıtsız-şartsız*” millete ait olan yönetimlerde halkın derdine ortak olmak, durumunu ve ihtiyaçlarını bizzat yerinde tespit etmek idarecilerin önde gelen ve “*vazgeçilmez*” görevlerinden birisidir. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 Eylül 1920 yılında yayımladığı bir beyannamede şu temel hususlara yer veriyordu: “*Halkın hep içinde bulunduğu sefaletin sebeplerini kaldırarak, yerine refah ve mutluluk getirmek Meclisin en baş amacıdır... Bütün kurumlar halkın ihtiyaçlarına göre yenilenecektir. Bunun için gerekli siyasal ve sosyal ilişkiler ulusun ruhundan alınacaktır.*”¹⁰ Hiç kuşkusuz tarihin akışı içinde bu gerçeği görüp değerlendiren ender devlet adamlarından birisi de Mustafa Kemal Atatürk’tür.

Atatürk’ün “*halkın arasında bir lider profili*” oluşturması, halkın dertlerini yüz-yüze dinlemesi, vatandaşın devlet hizmetlerindeki aksamalarla ilgili şikâyet dilekçelerini ilgili kurumlara hatta başbakanlığa iletilmesini

¹⁰ İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920- 1923)*, Kültür Yayınları, Ankara 1997, s. 198; Sabahattin Selek, *Millî Mücadele II İstiklâl Harbi*, İstanbul 1965, s. 117-118.

sağlaması, sorunların ivedilikle halledilmesine katkıda bulunması, O'nun "halkçı" kimliğini de ön plâna çıkartmaktadır.

Atatürk, Türk Bağımsızlık Savaşı ile köle durumuna düşürülmek istenen bir milleti ayağa kaldırarak Türk milletinin özbenliğini ve değerini idrak etmesi yolunda büyük çaba sarfetmiş, yokluk içindeki milletin iktisadî, siyasî ve kültürel anlamda aynı savaşı kazanma zaruretini de ortaya koymuştur. Zira, yeni Türk Devleti'nin bunu başarmaktan başka bir çaresi de yoktur. Memleket yokluk içindedir, millet "fakr u zaruret" içinde kıvrılmaktadır. Nitekim, Atatürk o dönemin portresini Antalya seyahati sırasında Hasan Rıza Soyak'la yaptığı bir konuşmada çok açık bir şekilde ortaya koymaktaydı:

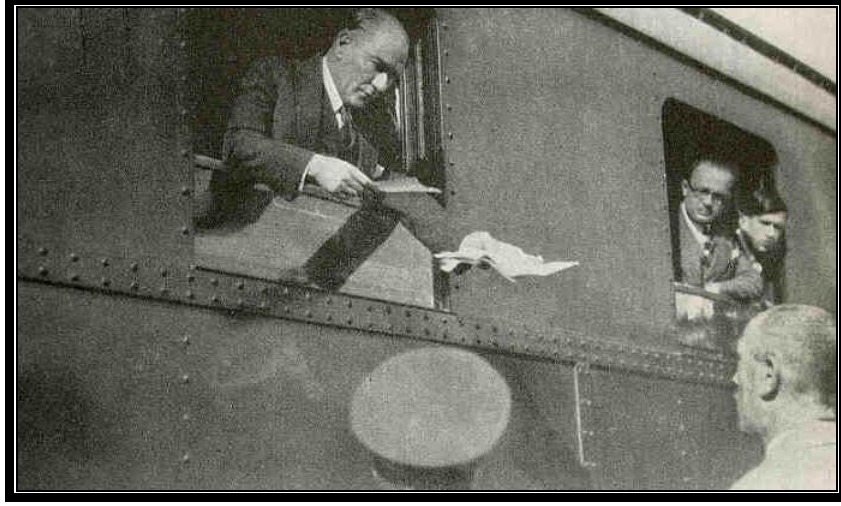
"Bunahıyorum çocuk, büyük bir ızdırıp içinde bunahıyorum!" dedi. "Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddî, manevî bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maateessüf memleketin hakiki durumu bu işte!... Bunda bizim günahımız yoktur; uzun yıllar hatta asırlarca dünyanın gidişinden gafîl, bir takım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket; düşe düşe şu acınacak hâlê düşmüş. Memurlarımız henüz istenilen seviyede ve kalitede değil; çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın... Büyük istidatlara malik olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyumuş, kalmış..."

Bu arada beni en çok üzen şey nedir bilir misiniz?.. Halkımızın zihninde kökleştirilmiş olan, her şeyi başta bulunandan beklemek itiyadı... İşte bu zihniyette; herkes büyük bir tevekkül ve rehavet içinde, bütün iyilikleri bir şahıstan, yani şimdi benden istiyor, benden bekliyor; fakat nihayet ben de bir insanım be birader, kutsî bir kuvvetim yoktur ki!..

Münasebet düştükçe daima tekrar ediyorum; bütün bu dertlerin, bütün bu ihtiyaçların giderilmesi, herşeyden evvel, pek başka şartlar altında yetişmiş; bilgili, geniş düşünceli, azim, feragat ve ihtisas sahibi adam meselesidir, sonra da zaman ve imkân meselesi... Bu itibarla evvelâ kafaları ve vicdanları köhne, geri, uyuşturucu fikir ve inançlardan temizleyeceksin; işlerinin ehli, idealist ve enerjik insanlardan mürekkep, muntazam, her parçası yerli yerinde, modern bir devlet makinesi kuracaksın; sonra bu makine halkın başında ve halkla beraber durmadan çalışacak, maddî ve manevî her türlü istidat ve kaynaklarımızı faaliyete getirecek, işletecek, böylece memleket ileriye, refaha doğru yol alacak... Başka çaremiz yoktur, ileri milletler seviyesine erişmek

işini; bir yılda, beş yılda, hatta bir nesilde tamamlamak da imkânsızdır.

Biz şimdi o yol üzerindeyiz; kabileyi hedefe doğru yürütmek için, beşer takatinin üstünde, gayret sarfediyoruz; başka ne yapabiliriz ki?..”¹¹

Resim 5 Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Bir Yurttaşın Vermiş Olduğu Dilekçeyi İncelerken (Kütahya İstasyonu 24 Ocak 1933).

Yukarıda işaret edilen tespitler doğrultusunda milletin sosyal bünyesinde açık bir şekilde görülen öldürücü hastalıklar, gerçekleştirilen operasyonlarla kökünden sökülüp atılmaya başlanmıştır. Fakat bir takım hoşnutsuzluklar, şikâyetler hatta hücumlarla da karşı karşıya kalınmıştır. Bu tür olumsuzluklara göğüs germek Atatürk’ün deyimiyile “*tarihî bir vazife*” idi. Ona göre önemli olan: “*Bunların hepsine katlanmak dikkatli ve tedbirli olmak, aziz hastamızın eski sıhhat ve çevikliğiyle ayağa kalkacağı mesut günleri beklemektir. Hiç şüphe yok ki, milletimiz o zaman dünyanın en hür, en müreffeh ve medenî milletlerinden biri olmak yolunda, sür’atle ilerleyecek ve mütemadiyen yükselecektir.*”¹²

Millet tarafından gösterilen bu ilginin yegâne kaynağı ise Atatürk’e duyulan inanç ve başlatılan faaliyetlerle yapılan devrimler olmuştur. Gerçekten de Atatürk, önemli devlet meselelerinin söz konusu olduğu bu

¹¹ H, Rıza Soyak, *a.g.e.*, s. 405-406.

¹² Mesut Aydın, “Atatürk Dönemi İktisadi Kalkınma Politikalarının Bir Yansıması Olarak Atatürk’ün Malatya’ya Gelişi ve Mahalli Basındaki Yankıları”, *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı: 157, Kış/2003, <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/157/aydin.htm>

süreç içinde gerçekleştirdiği yurt gezilerinde halka cesaret, mücadele ve başarıya azmi aşlamaya çalışmış, yapılan devrimlere sahip çıkılması yönünde vatandaşlarla bütünleşmiş ve bu uğurda sağlığının bozulması ihtimalini dahi ciddiye almamıştır.

Türk halkı da, başlatılan faaliyetler ve gerçekleştirilen devrimleri özümlediğini her zaman Atatürk devrim ve ilkeleri yanında yer alarak, Atatürk'e ve hatırasına karşı göstermiş olduğu saygı ile en güzel ve somut bir şekilde göstermektedir.

II. Atatürk'ün Çeşme-Ilıca Ziyaretleri

Türk bağımsızlık savaşının başarıya ulaşmasından sonra kalıcı bir devlet olmanın şartlarını oluşturmak ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak uğruna yapılan inkılâp hareketlerini durdurmak için Cumhuriyet karşıtları tarafından İzmir'de Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya bir suikast girişiminde bulunulmuştur. Suikastı gerçekleştirmek için görevlendirilenlerin telaşa kapılmaları sonucu gerçekleşmeyen bu elim teşebbüsün içyüzünü ortaya çıkarmak için İzmir'de kalan Atatürk, 1-8 Temmuz 1926 tarihleri arasında Çeşme Ilıca'da Rasim Palas'ta misafirlerini kabul edip balolar vermiş ve yatmak için de Madam Kramer'in malikânesini kullanmıştır.

Türkiye'nin güzel yerlerinden birisi olan Ilıca ve Şifne Kaplıcaları, Çeşme deniz olanaklarını bütünleyen ve günümüzde de Çeşme'yi turizm değerleri bakımından zenginleştiren doğal kaynaklardır. Gazi Mustafa Kemal Paşa, bir hafta dinlendiği Çeşme'de bu güzelliklere hayran olmuştur. Hatta bu misafirlikten hoşnut olmuş olan Atatürk, Ilıca'ya bir köşk yaptırmayı bile düşünmüştür. Ancak kendisine düzenlenen suikast girişimi teşebbüsü bu düşüncesini gölgelemiş olacak ki düşündüğü köşkü İstanbul Florya'da yaptırmıştır¹³.

A. 1-8 Temmuz 1926 Tarihli Ziyaret

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, suikast sanıklarının yargılamak üzere Haziran sonunda İzmir'de kurulacak olan İstiklâl Mahkemesi'nin duruşmalarını yakından takip etme arzusuyla İzmir'in sayfiyesi olan Çeşme Ilıcaları'nda bir süre dinlenmeye karar verdi. Bunun üzerine İzmir ve Çeşme'nin yöneticileri Ulu Önder'i rahat ettirebilmek için yoğun bir çaba içerisine girdiler. İlk iş olarak da İzmir'den Çeşme'ye uzanan kırık dökük kara yolunu şoseye çevirip, Çeşme sokaklarını temizleyip, binalarını da badana yaptırdılar ve Cumhurbaşkanı'nın kalabileceği uygun bir ev aramaya

¹³ *Nimet Çilek İle Bir Sohbet*, 1929 Çeşme-Ilıca doğumlu *Nimet Çelik* ile Çeşme – Ilıca'da 01.07.2005 tarihli görüşme; Yaşar Aksoy, *Çeşme'de Zaman*, 09.05.2005, <http://www.cesme.gen.tr/ArticleDetail.aspx?artId=40>

koyuldular. Öncelikle Rasim Palas Oteli'nin uygun bir odasının yeniden tefrişiyle Atatürk'ün ikametine ayrılması düşünülmüş ise de odaların küçük olması buna imkân vermemiştir. Bunun üzerine Rasim Palas yakınlarında deniz kenarı ve güzelliği ile dillere destan olan Madam Kraemer'in evi ikamet için hazırlanmıştır¹⁴.

30 Haziran 1926 günü akşamüzeri Atatürk, Başbakan İsmet İnönü ve Fahrettin Altay ile birlikte Çeşme Ilıcaları'na gelmiştir. Çeşme halkı Gazi'yi karşılamak üzere evlerinden getirdikleri halıları yollara sermiş, ellerinde bayraklar yolun iki yanına dizilerek büyük bir coşku içinde “Yaşa!” “Varol!” tezahüratları ile karşılaşmış ve köy meydanına kurulan kürsüden Gazi'ye şiirler, methiyeler okumuşlardır¹⁵. Günün yorgunluğunu üzerinden atmak isteyen Atatürk, denize girmiş, gece de Rasim Palas'da onuruna verilen ziyafete katılmıştır. İsmet Paşa ile Fahrettin Paşa ertesi gün İzmir'e dönmüştür¹⁶.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1–8 Temmuz 1926 günlerini Çeşme'de geçirdi. Bu süre içinde başbakan, bakanlar, çeşitli heyetler, halk temsilcileriyle, askerî şahıslarla, partililer ve gençlerle birlikte oldu, 1 Temmuz'da Çeşme'de ilk defa açılan sinemaya gitti, halk arasında bulundu. Çocuklar, Gazi Paşa babalarını hiç yalnız bırakmadılar. Hep onunla birlikte olmak istediler. Bir haftalık bu süre içinde, tüm Türkiye'nin kalbi Çeşme'de attı. Devlet de Çeşme'de idi. Çeşme tarihinde başka bir yerde örneği olmayan bir hafta yaşandı.

Bu haftanın bütün ayrıntılarıyla aydınlatılmasına, 1909 yılında Selânik'ten İzmir'e göç etmek zorunda kalan bir ailenin serüven dolu gerçek yaşam öyküsünü konu alan; olaylar ve kişileri tarihteki özgün durumlarına sadık kalarak ana karakterlerin isimlerini değiştirmeden büyük oranda aynen yansıtmış olan Mehmet Culum'un Azap Ağa adlı eseri ışık tutmaktadır:

“Cumhurbaşkanı Çeşme Ilıcaları'nda sekiz gece kaldı ve bir gece dışında –ki o geceyi İzmir'den gelen bazı yetkililerle çalışarak geçirmişti- her gece Rasim Palas Oteli'nde onuruna balolar düzenlendi. Rasim Bey bu önemli konuğu için İzmir'den yol yordam bilen servis elemanları ve müzisyenler; kendi evinden Pakize Hanım'ın çeyizi Christofle çatal bıçak ve Rosenthal yemek takımlarını getirmişti. İzmir'de daha önce Gazi'nin hizmetinde bulunmuş, Reşat Bir isimli şef garsonu da bütün servis düzeninin başına koymuştu.

¹⁴ Ali Subay ailesinin mülkiyetinde olan bu ev ne yazık ki yıkılmış yerine bir restoran/kafe yapılmış günümüze bir resmi dahi olsun ulaşamamıştır.

¹⁵ Mehmet Culum, *Azap Ağa Bir Ege Hikâyesi*, İstanbul 2004, ss. 359–363.

¹⁶ Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912–1922)*, İstanbul 1970, s. 420.

İlk gece saat dokuzda orkestranın müziği eşliğinde başlayan yemek sevisi, Gazi'nin son lokmasını çiğneyip çatalını, bıçağını tabağının içine koymasıyla son buldu. Cumhurbaşkanı'nın sağ yanında evin (otelin) sahibesi Pakize Hanım oturmuş, yemek boyunca yaptığı siyasi içerikli sohbetler ve sorduğu mantıklı sorularla onun ilgisini çekmişti. Gazi'nin yemeğini bitirdiğini gören şef garson işaret verdi ve orkestra dans müziğine geçti. Bütün davetlilerin gözü Gazi'nin üzerindediydi. Her ne kadar balolarda artık eskisi gibi önceden balo defteri düzenlenip, kimin kiminle hangi dansı yapacağı yazmıyor idiyse de, gene de dansın açılmasının bir protokolü vardı ve Cumhurbaşkanı bu âdeti o salonda bulunanlar arasında en iyi bilen kişiydi.

Dans pisti boştu ve orkestra art arda Viyana Valsi çalıyordu. Cumhurbaşkanı biraz önüne eğildi ve iki sandalye ötesinde oturan Rasim Bey'den eşiyile dans edebilmek için izin aldı ve yanında oturan Pakize Hanım'ı dansa davet etti. Pakize Hanım bunu zaten heyecanla bekliyordu. Gerçi yaşamı boyunca bir ayağının aksaması dolayısıyla dansa karşı hevesli olmamıştı; ama şimdiki dans etmenin ötesinde büyük bir onurdu da.

Cumhurbaşkanı damını karşısına alıp bir kelebek gibi döndürmeğe başladığında, orkestra müziği daha canlı çalmaya, salonda kopan alkış tufanını bastırmaya çalışıyordu. Bu coşkuyla bir süre sonra diğer davetliler de dansa kalktılar ve açılış dansına eşlik ettiler. Pakize Hanım ayağının aksadığını kavalyesine belli etmemek için yere sağlam ayağıyla düz ve kısa ayağıyla parmak uçlarıyla bastıysa da, Gazi'nin bunu fark etmesini ve figürlerini yavaşlatıp kolaylaştırmasını engelleyemedi. Uzun ipek elbisesi, göz kamaştırıcı ağır takıları ve bağcıklı saten ayakkabıları onun özrünü örtmeye yetmemişti.

Bir parçalık dansın sonunda Gazi, Pakize Hanım'ı sandalyesine kadar getirdi ve hem ona hem de Rasim Bey'e teşekkür etti. Sabahın ilk saatlerine kadar içkisini yudumladı ve ara ara kendisiyle dans edebilmek için sıraya girmiş hanımlarla dans etti. Madam Kraemer'in evinde yatmak üzere odasına çekildiğinde neredeyse gün ışığıydı.

Mustafa Kemal Paşa kırk beş yaşındaydı ve olgunluğunun doruğundaydı. Bitmez tükenmez savaşları geride bırakmış, üniformasını çıkarmış, kendi kurduğu Cumhuriyet'in başına geçmişti. Saltanatı ve Halifeliği kaldırmış, Terakkiperver ve Şeyh Sait sorunlarını çözümlenmiş, Türk ulusuna fesi ve sarığı bir yana atırarak Batılılığın simgesi şapkayı giydirmeye başarmıştı. Her ne

kadar son suikast girişimiyle canı sıkıldı idiyse de, bunu çevresine belli etmemeye ve İzmir İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği kararla ilgilenmiyormuş gibi davranmaya çalışıyordu.

Rasim Palas Oteli'ndeki gece eğlenceleri Gazi'nin çevresine bu havayı vermesine çok yardımcı oldu. Her gece yanına bir başka hanım oturdu ve Gazi her gece açılış dansını bir başka hanımla yaptı. 8 Temmuz Perşembe öğleden sonra İzmir'e dönmek üzere halkla vedalaşırken Gazi oldukça sağlıklı ve dinlenmiş görünüyordu. Çeşmeliler ise Gazi'yi gerektiği gibi ağırlamış olmanın gururunu ve bu vesileyle motorlu taşıtların zorlanmadan seyredebileceği İzmir-Çeşme şosesini yaptırmış olmanın sevincini yaşıyorlardı”¹⁷.

Bu süre içerisinde İzmir Suikastı'nı düzenleyenlerle birlikte mahkeme önüne çıkarılan Kâzım Karabekir Paşa'nın, “parti kurdurmak hükümetin elinde idi; oysa ki, kurulurken cesaret verenlerin başında hükümet vardı” şeklinde konuşmasına müsaade ettikleri için, İstiklâl Mahkemesi'ne kızan Mustafa Kemal Paşa, Mahmut Goloğlu'nun çeşitli anılara dayanarak yazdığına göre: “Çeşme'de bulunan Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'nın bu sözlerini duyunca canı çok sıkıldı ve böyle bir konuşmaya müsaade ettikleri için de İstiklâl Mahkemesi'ne kızdı. Mahkeme Kurulu'nun Çeşme'ye getirilmesini emretti. O gece verilecek baloya çağrılmak bahanesiyle İstiklâl Mahkemesi Çeşme'ye getirildi. Mustafa Kemal Paşa onları, balo salonunun yanındaki bir odaya aldı ve çok sert bir şekilde azarladı. Mahkeme Kurulu'nun artık baloda duracak hali kalmadı. Mustafa Kemal Paşa'nın önünden geçip gitmeye de cesaret edemedi. Pencereden atlamak suretiyle ancak dışarıya çıkabildiler ve kimseye görünmeden İzmir'e gittiler”¹⁸.

1915 Çeşme doğumlu Leyla Kabasakal'ın 1997 yılında Yaşar Aksoy'a vermiş olduğu bilgilere göre Atatürk'ün Çeşme'ye gelişi şöyle gerçekleşmiştir:

“1927 Temmuzunun sıcak günlerinden biriydi”¹⁹. Çeşme Namık Kemal Muhtelit İlkokulu'nda öğrenciydim. Duyduk ki Mustafa Kemal Çeşme'ye gelecekmiş, babamız akşamdan müjdeyi verdi.

¹⁷ Mehmet Culum, *a.g.e.*, s. 361-362.

¹⁸ Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara 1972, s. 204.

¹⁹ 1915 doğumlu olan Leyla Kabasakal'ın tarihi tam olarak anımsamadığı anlaşılmaktadır. Atatürk'ün Çeşme'ye 30 Haziran 1926 tarihinde akşamüzeri gitmiş olduğu tarihen sabittir.

O gece uyuyamadık. Sabahı heyecanla bekledik. Her ailede bir telâş vardı. Çarşafklar değiştiriliyor. Güzelim elbiseler hazırlanıyordu. Sanki Atatürk, hepimizin evini tek tek gezecekti. Yalnız resimlerde gördüğümüz büyük kahramanımızı görecektik. Ah o heyecan ne heyecandı...

Hepimiz Ilıca'nın yollarını hınca hınç doldurduk. İstanbul Oteli'nin önüne (şimdiki Ilıca Lokmacısı'nın yanı) asker gibi dizildik.

Yollar halularla döşeliydi. Arabadan inen tığ gibi Atatürk ve muhafızlarının arasında biz öğrencilere doğru yürüdü. "Yaşasın yıllarca yaşasın, Mustafa Kemal Paşa" diye marşlar söylemeğe başladık.

Birçok kişi ağlıyordu. "Yaşa! Varol!" sesleri birbirine karışıyordu. Atatürk'ün tam karşısında marş söylemeye başladık. Söylediğimiz marşı hiçbir zaman unutamadım:

*"Etti Cumhuriyeti de size onu Türk Milleti
Payidar olsun cihanda şanlı Türk'ün rağbeti
Dalgalansın her tarafta şanlı Türk'ün Milleti
Mustafa Gazi Kemal'in unutulmaz hizmeti
Ordusuyla yurduma eylesin Huda
Bizleri âli zaferden kılmasın asla cüda
Bin yaşa Cumhurreisi ey büyük Gazi Paşa
Bizleri âli zaferde kılmasın asla cüda"*

Biz öğrenciler marşımızı bitirdikten sonra, "Yaşasın Mustafa Kemal Paşa" diye bağırırken, Atatürk bütün gücü ile "Siz de yaşayın, hep birlikte milletle yaşayalım" diye bağırdı. Atatürk öyle bağırınca biz de coştuk, çılgık çılgıca tezahürata başladık.

Beşinci sınıfta okuyan Kavalalı Hasan'ın oğlu Sabri Ağabey, Atatürk'e bir nutuk okudu. Çocuk, nutkunu bitirince, Atatürk'ün dizlerine sarılmak istedi. Atatürk hemen ona mani oldu ve çocuğu şakaklarından tutup kaldırdı ve alnından öptü.

Gece bütün paşalar "Rasim Palas"ta yemek yediler ve İstanbul Oteli'nin arkasında küçük bir eğlence yaptılar. İlk kez o eğlencede ipekli elbiseler giymiş hanımların nasıl dans ettiklerini gördük. Atatürk dans ediyordu. Hatta bir ara İnönü'ye "Hadi sen de kalk dansa" der gibi bir işaret yaptı. Gece fener alayı oldu. Atatürk, İstanbul Oteli'ne gitti. Biz de kaldığı otelin önüne gidip son kez bir marş daha söyledik:

*“Hayran olup kaldı cihan
Gelmez mi düşman bir zaman
Ey yıldırım Gazi Paşa
Binler yaşa binler yaşa
Oldu zafer iman ile
Hürmet sana bin can ile
Oldu zafer iman ile
Ey yıldırım Gazi Paşa
Binler yaşa binler yaşa
Hakkın bize ihsanısın”*

Hayatımızın en şerefli günü işte böyle geçti. Çeşme gibi ufak bir yere “Ata’mızın gelmesi bizi büyük bir iftihara sürükledi ve çocukluk yıllarımızın en büyük hatırası oldu. Hey gidi günler hey...”²⁰.

Mustafa Nafız Delen, Gazi’nin İzmir Günleri adlı belgeselde Atatürk’ün Çeşme Ilıcaları’nda olduğu günlere ait unutmadığı şu anısını nakleder: *“Bir gün Çeşme Ilıcaları sahilinde dolaşırken arkadaşlarla baktık Atatürk yanında İsmet İnönü bir tarafına erkek bir tarafına kız manevi evlatlarını alarak kol kola girmişler ve dolaşıyorlar. Biz de çocukça haydi dedik biz de aynı şeyi yapalım. Biz de kol kola geçtik. Onlarla karşı karşıya geldik, durduk. O zaman manasını anlayamadığım fakat hiçbir zaman unutmadığım bir şey söyledi Atatürk, İsmet İnönü’ye: ‘Paşam! Paşam! Görüyor musun gençler de bize karşı cephe alıyor’”²¹.*

²⁰ Yaşar Aksoy, “Çeşme’den Bir Sözlü Tarih Örneği”, *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Çeşme Belediyesi Yay., İzmir 1997, s. 119–121.

²¹ Mustafa Nafız Delen, *Gazi’nin İzmir Günleri*, Yönetmen, Enis Rıza Sakızlı, İzmir 2003.

Resim 6 Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa Çeşme’de (1-8 Temmuz 1926).

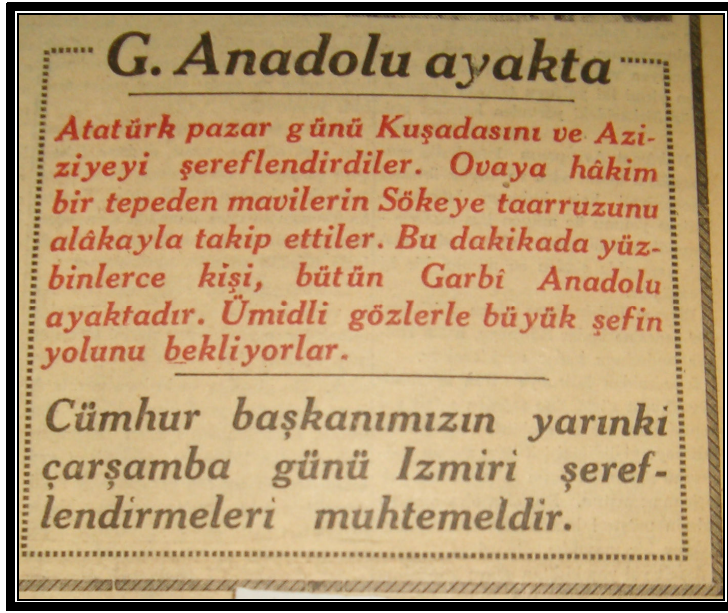
8 Temmuz 1926 Perşembe günü saat 19.00’da Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir’e dönmek üzere Çeşme’den ayrıldı. Yanında bulunan Başbakan İsmet Paşa ile birlikte yol güzergâhında bulunan Urla’ya da uğradı. O gece İzmir’de kaldı. 9 Temmuz 1926 Cuma günü Cumhurbaşkanı yanında Başbakan ve Prag Büyükelçisi Vasıf Bey olduğu halde özel trenle Ankara’ya hareket etti.

B. Güz 1937 Tarihli Ziyaret

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın hayatı ve kronolojisi üzerine yazılan eserler ile döneme ait kaynaklarda Atatürk’ün 30 Haziran – 8 Temmuz 1926 tarihleri arasında Çeşme Ilıca’da kalışı ile ilgili detaylı bilgilere ulaşmak mümkünken, 1937 sonbaharında gerçekleşen ziyarete ait ayrıntılı bir bilgiye ulaşmak ise mümkün olmamaktadır²². Hatta Türk İnkılâp

²² 1-8 Temmuz 1926 tarihli ziyarete ait ayrıntılı bilgiler veren ulusal ve yerel basının yanı sıra; ATASE Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, Çankaya Köşk’ü, TBMM Kütüphane ve Arşivleri, Yerel ve Ulusal Gazeteler, Atatürk’ün *Nutuk, Söylev ve Demeçler*, Utkan Kocatürk’ün *Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Nuri Onat’ın *Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Sonbahar Gezileri*, Türkmen Parlak’ın *Atatürk İzmir Yollarında*, Şadan Gökova’lı’nın *Atatürk ve İzmir*, Hakan Tartan’ın *Atatürk’ün İzmir’i*, Mehmet Önder’in *Atatürk’ün Yurt Gezileri*, Ertuğrul Zekai Ökte’nin *Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri*, Necati Çankaya’nın *Atatürk’ün Hayatı, Konuşmaları ve Yurt Gezileri*, Adem Düzgün’ün

Tarihi Enstitüsü'nün 1955 yılında yayınlamış olduğu Özel Şahingiray tarafından Celal Bayar'ın belgelerinden de yararlanarak derlenmiş olan, 750 sayfalık *Atatürk'ün Nöbet Defteri, 1931 – 1938*, adlı eserde herhangi bir kayda rastlanmamış olmamız bu ziyaretin varlığı hakkında şüpheleri arttırmıştır. Ancak, görgü tanıkları ve bu tanıkların ortaya koymuş oldukları bilgi ve aşağıda yayınladığımız resimler ziyaretin tarihi kesin olmamakla birlikte gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

Resim 7 Ege Manevralarını İzlemek İçin Gelen Atatürk, Selçuk'ta (Yeni Asır, 10 Ekim 1937).

İzmir'in yerel gazetesi olan Yeni Asır'ın 10 Ekim 1937 tarihli haberi ile Genelkurmay ATASE Arşivi, ATZB. 37-113/3-1 nolu belgeye göre 20 Teşrin-i sanî (Kasım) 1937 tarihinde Atatürk'ün İzmir'e gelmesi beklenmektedir. Bu haberler Atatürk'ün bu tarihlerden birisinde İzmir Levantenlerinden *Harold Frederic Geraud*'a ait *Lilias* adlı tekneyi incelemek üzere İzmir'e gelmiş olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Sebepleri ve Neticeleri Açısından Atatürk'ün Yurt Gezileri, İsmet İnönü'nün *Hatıralar*, Yay. Haz. S. Selek, Fahrettin Altay'ın *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İsmail Habip Sevik'ün *O Zamanlar*, A. Hamdi Başar'ın *Atatürk'le Üç Ay* ile R. Eşref Ünaydın'ın *Atatürk'ü Özleyiş* adlı eserleri başta olmak üzere dönemin hatıratları ve kaynaklarında ayrıntılı bilgilere ulaşılmaktadır.

Atatürk, eskimiş olan Ertuğrul Yatı'nın yerine yeni bir yat arayışı içinde olduğu dönemlerde Türkiye'deki en büyük yelkenlilerden olan İzmir Levantenlerinden *Harold Frederic Geraud*'a ait Liliyas adlı tekneyi incelemek üzere İzmir'e gelmiştir. Olayın görgü tanıklarından ve aynı zamanda Harold Frederic'in torunu olan Alain Geraud²³:

B. E. RS. [III] Şube (3.) Kısım

17687 Zeki Uğsan 20-II.Teq.-1937

Duyusu: Hollası: Atatürk'ün İzmir'e1i tasvirleri.

Yazılan Makamı: G I F R E (Çok asaledir)

İstanbul: Hrenkzy : Çankur. Bşk. 1. Or. Mf. (Tahrirat)
Konya : Or. Mf.
Aydın : 14 Üncü kısımda : Or. Mf.
Afyon : Kor. K.
Balıkesir: Kor. K.
Eskişehir : Kor. K.
Konya : Kor. K.
İzmir : Hlatahkom Mv. K.

Leffi

1 - Cumhuriyet reisi Atatürk bugün (20-II.Teq.-1937) saat 9:30'da Akşehir'i ve oradan Afyon'a hareket buyuracaklardır.

2 - 21-II.Teq.-1937 pazar günü Afyon - Manisa Eszerinden İzmir'e sayehatlerinin kuvvetle muhtemel olduğu Dahiliye vekaletinden bildirilmiştir.

3 - Mahalli en büyük mülkiye amirile temas edilerek Büyükləri koruma talimatına ilâveten lüzum görülecek emniyet tedbirlerinin süratle alınmasını dilerim.

4 - 20 - II.Teq.-1937 gün ve III. Ş. 17687 sayılı Or. Mf. larına I.,II.,IV.,V. Kor. K. larla İzmir Mat. Mv. K. yazılmış; Maregale arz edilmiştir.

Çankur Bşk. Y. General *Ali Kemal*

Hand 12/20/37 İstanbul Rum Hastanesi Doğumlu, Geraud ailesinin en yaşlı üyesi (75 yaşında olan) Alain Geraud, ile 15.02.2005 tarihli görüşme.

ATASE ATZB 37-113/3-1

Resim 8 Genelkurmay ATASE. ATZB. 37-113/3-1.

²³ *Alain Geraud İle Bir Sohbet*, 1930 İstanbul Galata Rum Hastanesi Doğumlu, Geraud ailesinin en yaşlı üyesi (75 yaşında olan) *Alain Geraud*, ile 15.02.2005 tarihli görüşme.

“Atatürk’ün ölümünden 2–3 yıl önce, Savarona’nın alımından bir yıl önce, belki 1936’da yazın sonlarına doğru Çeşme-Ilıca’daki evimizi ziyaret etmişti. Amacı büyükbabama (doğumu 1870) ait olan yelkenli yatın görülmesi idi. Biz çocuk olduğumuz ve kendisini rahatsız edeceğimiz düşüncesi ile ayakaltından uzaklaştırılmıştık. Ben o zaman beş yaşında idim. Kendisini pencereden gördüm. Gözümün önünde hâlâ duruyor. Küçük bir adamdı. Daima elinde sigara vardı.

Resim 9 Alain Geraud’un İzmir-Bornova’daki Evinde Atatürk Köşesi (15.02.2005).

Celâl Bayar’ın yelkenli küçük bir yatı vardı. Büyükbabamın 41 metre uzunluğunda 1928 imalatı büyük bir yelkenlisi vardı. Bu tekne ile Ege ve Akdeniz adalarını gezerdi. Bu yelkenli Amerika ile İngiltere arasında 120 yıl önce yapılan “Atlantic Cup” yarışı dolayısıyla imal edilmişti. Her yıl düzenlenen bu kupayı İngilizler Amerikalılardan almak istiyordu. Yarış, New York Club ile İngiltere’nin Kraliyet Yelken Kulübü arasında yapıyordu. Lipton bu kupayı geri almayı kafasına koymuştu. Bu dönemde yarış için yelkenli yat imali, mali bakımdan oldukça güçlü. Maliyeti düşürmek için bunlardan birkaç tane yapılırdı. Bunlardan bir tanesini büyükbabam ikinci el olarak aldı. Güvertesi “tek” adlı bir uzakdoğu ağacından yapılmıştı. Güvertesi her gün kalın fırçalar ile fırçalanırdı. Bakımı masraflı olduğundan, babam atçı olduğu ve yata bakamaz hale geldiğinden 1960’da Avustralya’ya satılmıştı. Tekne halen duruyor. 2–3 sene önce İzmir’e geldi.

Atatürk'e bir gemi aramaya başladıklarında kendisine buharlı mı yelkenli bir tekne istediklerini sormuşlar O da ben karacıyım farkı nedir bir görelim demiş. Atatürk bizim tekneyi görmeye geldi. Onu Sedat Evliyazade getirmişti. Yanlarında İş Bankası'nda kariyer yapmış Cemil Atalay da vardı. (Fotoğrafta ikisi de var) Yat, Ilıca körfezinin ortasında demirliydi. En az beş metre derinlikte demirlemesi gerekiyordu. Atatürk bir motor ile yata götürüldü. Yatı gezen Atatürk için bu yatın içi çok dardı. Bir devlet adamının yanındakilerin kalması ve davetlerin düzenlenmesi için oldukça dardı. Sonuçta tekneyi almayı uygun görmediler.” Demek suretiyle olayı ayrıntılı olarak hatırlayan Alein Geraud'yu Gazeteci-Yazar Yaşar Aksoy aşağıdaki ifadeleriyle doğrulamaktadır:

Resim 10 Atatürk, Harold Frederic Geraud ile Liliyas adlı Teknesinde (Çeşme 1937).

“Anam beni sırtına alıp, Madam Kramer'in Pansiyonu'nun önünden geçirmişti. Evin önünde oturan Atatürk'ü göreyim diye.. Gazi'ye anamın sırtından el salladım ben..” diyen araştırmacı yazar gazeteci Yaşar Aksoy: *“Atatürk bile, iki kez Ilıca'ya gelmiştir. Yüce önderin Ilıcaya gelişleri büyük olay yaratmıştır, ortalık şenlik günleri gibi özel bir şekilde süslenmiştir. Elimdeki bir tarihi resme bakıyorum: Atatürk Ilıca'da Madam Kramer'in pansiyonu önünde bir sandalyeye oturmuş, kahvesini yudumluyor, yanında ise yaveri*

var. Bu resmi Çeşmeli otelci dostum Saim Saatcioğlu'nun annesi ölünce, sandığının içinde bulmuştuk. ... Gelelim Atatürk'e.. Atatürk aslında Ilıca'ya bayılmıştır. Burada sıcak suyun kaynadığı Yıldızburnu'na bir köşk yaptırmak istemiştir. Bu yüzden şimdiki İsmet usta çorbacısının bulunduğu yerdeki Madam Kramer'in pansiyonunda kalmış ve Yıldızburnu'nu enine boyuna gezip dolaşmıştır. Ancak İzmir suikastı Atatürk'ü, İzmir'den ürkütmüş ve köşkün yapılmasını Florya için uygun bulmuştur. Biz, bu söylentileri duymuştuk.”²⁴ şeklinde ifade etmektedir.

Araştırmacı yazar Aksoy'un ifadelerini adeta doğrulayan bilgiler ise, Atatürk'ün göz doktoru olduğunu söyleyen bir kişiden 1940'lı yıllarda dinleyen Ilıca'nın yerlilerinden 1929 doğulu Nimet Çilek o günlerde dinleyip anlam veremediği ²⁵: “10 yaşından 18 yaşına kadar biz merkeplerle kiracılık yapardık. O zamanlar 3 kilometre ötedeki Şifne'ye yol yoktu. Şifne inişli çıkışlı patika yoldu. Yol 1950'den sonra yapıldı. Ben o zaman askerdim. 1950'de asker oldum. 1952'de de terhis oldum. O zamanlar yollar yapıldı. Arnavut kaldırımları oldu. O zamanlar buralarda keklik, bildircin, tavşan vardı. Avcılar gelirlerdi. Biz de merkeplerle kiracılık yapar para kazanırdık. Şimdi size bir mevzuyu anlatacağım. Bir gün iki kişiyi ava götürüyorduk. Onların doktor olduklarını bilmiyordum. Onlar merkeplere binmişlerdi ben yaya yürüyordum. Biri bana, bin merkebin kışına delikanlı yaya gelme dedi. 500-600 metre ilerde içmeler vardı. Banyolar vardı. Oraya doğru giderken, Ben Atatürk'ün göz doktoruydum. Eğer rahmetli Atatürk sağ olaydı bu Şifne'nin kapısına kadar köşk yaptıracaktı. Buraları çok sevmişti dedi.” şeklindeki anılarıyla adeta söylentileri bir anlamda doğrulamaktadır.

²⁴ Yaşar Aksoy, Çeşme'de Zaman, 09.05.2005, <http://www.cesme.gen.tr/ArticleDetail.aspx?artId=40>.

²⁵ Nimet Çilek İle Bir Sohbet, 1929 Çeşme-Ilıca doğumlu Nimet Çelik ile Çeşme – Ilıca'da 01.07.2005 tarihli görüşme;

Resim 11 Atatürk, Harold Frederic Geraud'un Liliyas adlı Teknesinde Sedat Evliyazade ve Cemil Atalay ile (Çeşme 1937).

İki defa Çeşme Ilıca'ya gelmiş olan Atatürk, bu güzel beldeye hayran olduğunu saklamamış olmasına rağmen, ne Geraudların yatını beğenip satın almış ne de Ilıca'da yazlık köşk yaptırmıştır. Atatürk için bir yat alınması girişiminde bulunan Celal Bayar'ı yakın dostu Zeki Rıza Sporel'in Savarona Yati'nin satışından haberdar etmesi üzerine yapılan araştırmalar sonucu İngiltere'nin Southampton limanında satışa çıkarılmış olan eşsiz Savarona Yati uygun görülerek satın alınmış ve İstanbul Florya'da da yazlık köşk yaptırılmıştır.

Resim 12 Atatürk'ün Son Günlerini Geçirdiği Savarona Yatu.

Savarona Yatu, 24 Mart 1938 tarihinde Türk Bayrağı çekilerek satın almak için gelen heyet üyelerine (Londra Büyükelçimiz Fethi Okyar, Cumhurbaşkanlığı Başkatipli Hasan Rıza Soyak, Hava Müsteşarı Sadullah Güney, İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş, Etibank Genel Müdürü İlhami Nafiz Pamir) teslim edilmiştir. Almanya'nın Hamburg Limanı'na getirilen Yat, bazı döşemeleri yenilendikten sonra 22.05.1938 tarihinde Gemi Süvarisi Sait Özege ve 45 kişilik personeli ile İstanbul'a hareket etmiş, Atatürk'ün ölümcül hasta olduğu sırada 01 Haziran 1938 Çarşamba günü saat 13.45'de Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemiştir. Atatürk aynı gün saat 15.30'da yanında Hasan Rıza Soyak, Salih Bozok, Kılıç Ali ve Yaver Celal olduğu halde, Acar motoru ile Savarona Yatu'na gelmiş, bir müddet kalıp dinlendiği Savarona yatını çok beğenerek Dolmabahçe Sarayı'ndan ziyade bu yatta kalmayı tercih etmiştir. Fakat, vahim hastalığı nedeniyle her geçen gün biraz daha eriyen, yorgun düşen Gazi Paşa, yattaki günlerini ağrılar içerisinde geçirmiştir. Nitekim bir gün yanındakilere *“Bir çocuk oyuncağını bekler gibi bu yatı beklemiştim. Mezarım mı olacak bu tekne benim.”* diyerek ızdırabının ne kadar büyük olduğunu açıkça ifade etmiştir. Atatürk, 01 Haziran 1938 tarihinden 24 Temmuz 1938 tarihine kadar Savarona Yatu'nda kalmıştır. Bu süre içerisinde Marmara Denizi'nde bir çok gezinti yaptığı gibi, önemli kişi ve bazı devlet başkanlarını da bu yatta ağırlamıştır. Bakanlar Kurulu ile yaptığı son toplantısını da 9 Temmuz tarihinde gene Savarona Yatu'nda gerçekleştiren Atatürk, rahatsızlığı gittikçe arttığı için, tedavisinin yapılabilmesi için Dolmabahçe Sarayı'na alınmasına

doktorları tarafından karar verilmiştir²⁶. Atatürk'ün deniz özlemine gidermesi, dostlarını ve önemli konuklarını ağırlaması için, son derece mütevazı bir dinlenme ve düşünme yeri olarak İstanbul Belediyesi tarafından 1935 yılında mimar Seyfi Arkan'a projelendirilen Florya Köşkü, yazlık bir konut olarak yapılmış ve aynı yıl 14 Ağustos tarihinde kullanıma açılmıştır. Ulu Önder, 1936 yılının Haziran ve Temmuz aylarında uzunca bir süre burada yaşamış, son olarak 28 Mayıs 1938 günü kullanılmış olduğu bu köşkte siyasal ve bilimsel toplantılar düzenlemiş, aralarında İngiliz Kralı VIII. Edward ve Madam Simpson'un da bulunduğu kimi önemli konuklarını burada ağırlamıştır²⁷.

SONUÇ

Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeniden yapılandırılması için gerçekleştirilen yenilik aşamalarının izlenmesi açısından son derece önemli bir veridir. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Ekim 1922–10 Kasım 1938 tarihleri arasında gerçekleştirdiği 44 yurtiçi gezisi²⁸ özet bilgiler ya da gazete haberleri şeklinde günümüze aktarılmıştır. Bu nedenle ziyaretlerin günümüze ışık tutabilmesi için, *Kaynakçalı Kronoloji* bilgileri ile desteklenmiş, *Atatürk'ün kalmış olduğu mekânlar* görülüp, *ziyaretleri ele alan müstakil eserler* incelenmek suretiyle mümkün mertebe aslına uygun ve abartısız olarak ziyaretlerin tarihî önemini ön plana çıkaran akademik çalışmalara her zamankinden daha çok ihtiyaç vardır.

Bu yazı ile dönemin kaynaklarında zikredilen gezilerin önemi ortaya konulup, bilinmeyen gezilerden birisinin varlığına dikkat çekilerek -halk arasında söylene gelen ve doğruluğu kabul edilebilir olan- Atatürk'ün az bilinen yönlerinin de vakit geçirilmeden yeni kuşaklara aktarılmasında tarihe tanıklık edebilecek sözlü kaynakların değerlendirilmesi gerçeğini ortaya koyma amaçlanmıştır.

²⁶ Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, İş Bankası Yay., Ankara 1992, ss. 386–388.

²⁷ Kocatürk, *a.g.e.*, ss. 360–386.

²⁸ Ertuğrul Zekâi Ökte, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri C. I (1922–1931)*, İstanbul 2000, s. 19 vd.